

Sezení 3:

Zadání:

Prostudujte všechny shromážděné “vtipné kousky” (viz výše) a písemně shrňte a předvedte (s odkazy a ukázkami), co humor či vtipnost v sociologických textech vlastně dělají – čeho dosahují, co umožňují či znemožňují; v čem humornost vlastně spočívá a kdy/v čem je povedený a kdy/v čem nikoli.

Byla jsem nespokojena s ukázkami, které jsem našla, a proto jsem hledala dále. Podívala jsem se do *Sociologického časopisu*, ale většina textů mi moc vtipná nepřipadala. Jediný text, který se mi zdál opravdu vtipný, byla eseje od Miloslava Petruska (1995) *Dekonstruovaný Informátora a sociální konstrukce českého národa*. Vtipná mi celkem připadala i již zmíněná kniha *Pozvání do sociologie* od Petera Bergera. Vtipu a humoru jsou však podle mě plné knihy o kvalitativní metodologii výzkumu, jako je například zmíněný *Professional stranger* od Agara nebo *Ethnography: principles in practice* od Hammersleyho a Atkinsona. Je to pravděpodobně tím, že terénní výzkum ze své podstaty zahrnuje mnoho absurdních, paradoxních a podivných situací, které jsou vtipné. (Zejména na začátku výzkumu vyplývají paradoxy a nedorozumění z toho, že výzkumník a “domorodec” si situaci vykládají podle svého, tudíž jinak). Dalším typem sociologických textů, které bývají vtipné, jsou podle mě učebnice nebo úvodní texty (jako třeba zmíněný Bergerův či Giddensova učebnice sociologie). V nich má humor pravděpodobně přitáhnout neznalce k oboru, nějak je motivovat, aby četli dále a aby je to bavilo.

Jak v metodologických knihách a učebnicích, tak ve zmíněných ukázkách podle mě vtip většinou spočívá v extrémech a paradoxech. Autor přežene danou situaci nebo jev do krajní situace, jako například Agar ve jmenované anekdotě (ukázka 2).¹ V ní je nový přístup etnografa dotažen do krajnosti, která pak odporuje samotnému cíli etnografie, což působí paradoxně.

Práce s kontrastem je rovněž častým způsobem, jak dosáhnout vtipnosti textu. V ukázce 6 Možný pracuje s kontrastem každodenní zkušenosti českého čtenáře, do které zkušenost s Kabyly nezapadá. Vtipnost v tomto případě spočívá asi i v nepravděpodobnosti. Kolik Čechů asi žilo mezi Kabyly?

Kontrast by šel nalézt i u Petruska (ukázka 3), když srovnává Boha a šéfredaktora *Sociologického časopisu*.

---

¹ „An old-time anthropologist decided to try this new ethnography, to put himself in the picture along with those “others” rather than pretending he was a lab scientist watching through a one-way mirror. With this new spirit in mind, he did an ethnographic interview for about an hour. After the hour went by, the interviewee said, “Well, that’s all very interesting, but now could we talk about *me for* a while?” (Agar 1996)

„VÍ, to jenom dobrotivý Pán, možná Stanislav Hubík a dozajista šéfredaktor Sociologického časopisu, protože ten ví všechno.“

Komičnost v tomto případě spočívá ve srovnávání vědomostí Boha a šéfredaktora Sociologického časopisu, dvou značně odlišných, možná až nedoměřitelných, osobností.

Ivo Možný využívá dvou odlišných způsobů jazyka, které působí kontrastně. V ukázce 5 nejprve odborným jazykem a poměrně komplikovaně vyjádří svou myšlenku, aby jí pak velice laickým jazykem ilustroval.

Beck zase podle mě pracuje s bagatelizací.

„Modernizace však není žádný fiakr - vypůjčíme-li si příměr Maxe Webera -, z něhož můžeme, pokud nám nevyhovuje, na příštím rohu opět vystoupit.“ (ukázka 4)

Jako by bagatelizoval významného Webera, a možná i samotnou sociologii. Tím, že považuje za legitimní eklektický a možná až svévolný způsob práce s teoriemi v podstatě odporuje tomu, že sociologie je seriózní věda, která s teoriemi pracuje systematicky.

Petruskův humor zase často spočívá v tom, že dopředu předvídá, co si čtenář bude myslet, jakou kritiku asi vůči textu vznese.

„...studentům, jimž je kniha především určena, tabulky poskytnou souhrnnou orientační informaci, odborníkům pak radost z nalézání nedostatků a opomenutí.“ (ukázka 1)

Podle mě touto reflexí, předvídáním, co si budou odborníci myslet o učebnicovém textu, dosahuje zmírnění kritiky čtenářů, jejich shovívavosti. Zároveň tak čtenáře seznamuje s tím, o jaký typ textu se jedná.

Petrusek hojně staví na ironii i sebeironii, stejně tak jako například Peter Berger. V ukázce číslo 3 Petrusek nejprve tvrdí, že už ví, přičemž v zápětí ukazuje, že se jedná o věc složitou. Toho dosahuje tím, že k substantivu přidává množství přívlastků, takže čtenář se cítí zmatený a musí si větu přečíst ještě jednou. Tím má autor navrch – on přece ví, o co jde. Následně si Petrusek dělá legraci sám ze sebe, využívá sebeironie.

„Co píše Jacques Derrida o této věci, si netroufám ani citovat, protože to je opravdu věc zasvěcených a jenom pomýšlení na to, že bych měl někomu vysvětlovat, jsa učitelem ex professo, jaký je rozdíl mezi Dekonstruktion a kritischer Abbau u Heideggera a pravou dekonstrukcí u Derridy, v jehož *Gramatologii*, jak známo se první vydání kupodivu to slovo ještě nevyskytuje, mě probouzí z jinak poklidného spánku.“ (ukázka 3).

Hojně využívá upřesňujících informací a poznámek, kterými dává naopak najevo, že dobře ví, o co běží.

Bergerova sebeironie spočívá ve kritickém postoji k vlastnímu textu, což je jev, který by čtenář v učebnicovém textu spíše nečekal. Opět se zde objevuje práce s předpověditelností či očekáváním, které čtenář má.

Souhrnně umožňuje dobrý vtíp a humor v sociologických textech nadhled, odlehčení, čtenář je nabuzen k další četbě. Špatný vtíp má opačný účinek, čtenář je kritičtější a k textu přistupuje již předem se znechucením.

Za ne zcela povedený vtíp považuji ten Petruskův v ukázce 1:

„Uvádíme především základní knižní tituly (jejich názvy jsme z důvodu převážně didaktických přeložili do češtiny), samozřejmě bez nároku na úplnost: studentům, jimž je kniha především určena, tabulky poskytnou souhrnnou orientační informaci, odborníkům pak radost z nalézání nedostatků a opomenutí. Tabulky byly zpracovány speciálně pro tuto publikaci a mohu čtenáře ujistit, že jde o činnost, kterou ani zdaleka nemůže vykonávat pomocná vědecká síla.“

Petrusek nejprve sahá k sebekritice, ale následně ukazuje, že ji nemyslí zcela vážně. Čtenáře upozorňuje na své kvality, pro případ, že by zůstaly opomenuty. Tato nesourodost v přístupu působí trochu trapně, možná namyšleně. Arogance mi vtipná nepřipadá.

Ukázky:

1.

“Uvádíme především základní knižní tituly (jejich názvy jsme z důvodu převážně didaktických přeložili do češtiny), samozřejmě bez nároku na úplnost: studentům, jimž je kniha především určena, tabulky poskytnou souhrnnou orientační informaci, odborníkům pak radost z nalézání nedostatků a opomenutí. Tabulky byly zpracovány speciálně pro tuto publikaci a mohu čtenáře ujistit, že jde o činnost, kterou ani zdaleka nemůže vykonávat pomocná vědecká síla.”

Petrusek, M. (2000). Úvod. In: *Sociologické školy směry paradigmata*. Praha: SLON. Str. 16.

2.

Nemohu si odpustit anekdotu, kterým Agar ve své knize *The Professional Stranger* dokresluje zásadní proměnu etnografie. S tou se pojí důraz na reflexivitu ve výzkumném procesu a zpochybnění tradiční autority a moci, kterou výzkumník v terénu kdysi disponoval.

An old-time anthropologist decided to try this new ethnography, to put himself in the picture along with those "others" rather than pretending he was a lab scientist watching through a one-way mirror. With this new spirit in mind, he did an ethnographic interview for about an hour. After the hour went by, the interviewee said, "Well, that's all very interesting, but now could we talk about me for a while?"

Agar, M. 1996. *The Professional Stranger*. San Diego: Academic Press. Str. 17.

3.

“Samozřejmě, že dnes už vím, co to je dekonstrukce, tato bohužel postmoderní a poststrukturalistická metoda (dle některých poststrukturalismus a dekonstruktivismus jedno jsou), jejímž smyslem a cílem je demystifikovat text a odhalit v něm vnitřní, arbitrární hierarchie a skryté domněnky či předpoklady, jeho latentní metafyzické struktury, ambivalenci, slepotu a logocentričnost. Aspoň tak to píše, nikoliv ve zlém vůli, paní Pauline Marie Rosenau(ová). Co píše Jacques Derrida o této věci, si netroufám ani citovat, protože to je opravdu věc zasvěcených a jenom pomyšlení na to, že bych měl někomu vysvětlovat, jsa učitelem ex professo, jaký je rozdíl mezi Dekonstrucí a kritischer Abbau u Heideggera a pravou dekonstrukcí u Derridy, v jehož *Gramatologii*, jak známo se první vydání kupodivu to slovo ještě nevyskytuje, mě probouzí z jinak poklidného spánku. Ví, to jenom dobrotivý Pán, možná Stanislav Hubík a dozajista šéfredaktor Sociologického časopisu, protože ten ví všechno. Dávno jsem pojal podezření, že ta dekonstrukce je opravdu jen pro Pánem vyvolené, protože se standardní metodologií se nesrovnává, žádná explicitní pravidla nemá a k jejímu použití dlužno mít specifické vlohy. Ty mají (pravděpodobně) někteří literární kritikové, Miroslav Petříček junior a Zdeněk Konopásek, který prý dekonstruoval Iva Možného, údajně prý k jeho velké radosti, neb po dekonstrukci připadal si mladší.”

Petrusek, M. 1995. Dekonstrovaný informátor a sociální konstrukce českého národa. *Sociologický časopis* 31 (2): 245-252.

4.

Kdokoli by skutečně chtěl vzkřísit nukleární rodinu v její podobě z padesátých let, musel by otočit hodinové ručičky modernizace zpět a vypudit ženy z pracovního trhu nejen skrytou formou - např. podporami v mateřství nebo idealizovanými obrazy práce v domácnosti -, nýbrž otevřeně.”

Beck, U. 2004. *Riziková společnost*. Praha: Slon. Str. 197.

5.

“Archaický způsob reprodukce moci skrze ritualizované každodenní drobné sebeponižování poddaných, jimž demonstrovali svou mobilizovatelnost a jimž byly symbolicky potvrzovány etablované sociální vztahy, se vyžil. Na konci osmdesátých let si už i ten nejzazobanější zelinář přál, vystrkuje do výlohy heslo Proletáři všech zemí, spojte

se!, aby mu raději ti proletáři napařili tvrdé daně, ano i část zisku nějakému syndikátu by odváděl, ale tohoto už měl dost.”

Možný, I. 1999. *Proč tak snadno*. 1991. Str. 41.

6.

“Pierre Bourdieu položil základy ke své vědecké dráze kulturního antropologa pobytem mezi Kabyly, u primitivního kmene v zapadlých polopouštních podmínkách jižního Alžíru. Odvinul z pozorování jejich společnosti pozoruhodné sociologické teorie, které jako výkladové schéma výrazně ovlivnily i výklad moderních společností. Český čtenář, pokud nežil uplynulých dvacet let náhodou sám mezi Kabyly, už jistě tuší, proč mohou zajímat i nás.”

Možný, I. 1999. *Proč tak snadno*. 1991. Str. 35.

7.

„Předchozí kapitola mohla čtenáři poskytnout výborné důvody pro přesvědčení, že sociologie je zralá převzít od ekonomie název „ponurá věda“. Když ž jsme nastínili představu společnosti jako hrozivého vězení, měli bychom nyní naznačit alespoň nějaké únikové chodby z tohoto stísnujícího determinismu. Ale dříve než se o to pokusíme, budeme muset tuto stísněnost ještě trochu prohloubit.“

Berger, P. 2003. *Pozvání do sociologie*. Str. 99.